

29.12.7

4466 878

ЧЕРАЄНИМИ ЦИ-
ТАМИ ПОЛА ПЕ-
РЕГОРОДНИИ...

СЛОВО
ПРО ПОХІД ІГОРА

ПЕРЕСПІВАВ М. М. МЕЛБНИК.

四

183

26
10

С 48

СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД

УКРАЇНСЬКИЙ ЛИЦАРСЬКИЙ ЕПОС КНЯЖИХ ЧАСІВ.

7495

У переспіві та поетичному перекладі

подав

МИКОЛА МАТІВ-МЕЛЬНИК.

Акад. Сп. УССР
1949

ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ.

НАКЛАДОМ „РІДНОЇ ШКОЛИ“.
ЛЬВІВ, 1936.

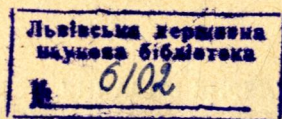
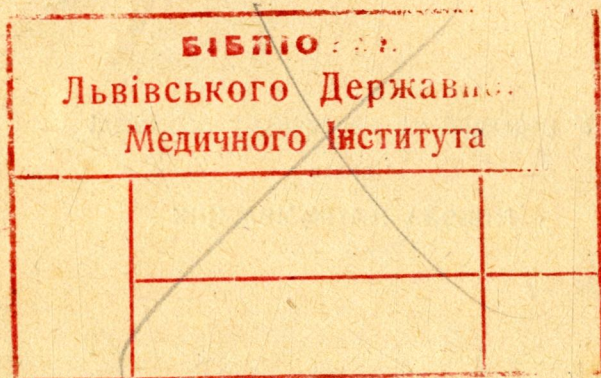
Ш5(2-Р)3-6

Книжковий Лотарь 223

28. II. 40.

у. 50 коп

пр. 10.

ВСТУП.

„Слово про Ігорів похід на Половців“ це геніяльна поема невідомого нам автора, що жив на склоні XII. сторіччя. Тоді на Україні не було гаразду, бо нападали на неї Половці й дуже її турбували. А тимчасом серед українських князів була незгода й міжусобиці тай багато лиха коїли себелюбні бояри, що безустанно бунтувалися проти князів. Автор „Слова“, що був, мабуть, дружинником великого київського князя, Святослава III. Ольговича, правнука Ярослава Мудрого, бачив те розладдя, і тяжко журився й тривожив душу долею держави. Саме тоді носився великий князь із думкою: зібрати під своїм проводом усіх князів і всією обєднаною збройною силою рушити на Половців, розгромити їх раз на все і створити з усіх розсварених князівств українських одну сильну, могутню державу, — тим більше, що від півночі вже загрожувала Київу Суздаль.

Автор, великий патріот і поклонник кн. Святослава, тішився цими гарними задумами князя, але й сумував, бо бачив, що незгода між князями була дуже велика. Плєни Святослава знівечив таки зараз його братанок, Ігор — новгородсько-сіверський князь. Він вибрався на Половців сам, потайки, без відома великого князя. Наслідки цього були страшні. Половці вирізали все Ігореве військо, а він сам із братом і сином попався в половецьку неволю. Після погрому стала безборонна східна грєниця держави, а Половці під проводом ханів Гзи й Кончака рушили на Україну (Чернигів і Переяслав) і почали її нищити вогнем і мечем.

Всього того не було б ніколи, якби Ігор не забажав був слави тільки для себе, якби був злучився з усіми князями. Одинцем нічого не вдієв, хоч боровся дуже хоробро. З цього приводу тяжко журився великий князь

Святослав, бо треба було спинити страшну навалу розшалілої, бутної орди.

Тоді Автор, схвилюваний до глибин душі журбою за долю України, зложив свою віщу пісню, щоби зрушити нею туподумність розсварених князів, опам'ятати їх, поки час, запалити їхні серця любовю до Вітчизни, об'єднати під рукою великого князя всі збройні сили, всю „рать“ українську, вдарити разом на Половців і знищити їх — тай таким способом урятувати державу і всі надбання християнської культури. І він створив тоді величну пісню, що певно зворушувала серця наших предків, бо ще нині вона дивує нас і глибиною думки і великою любов'ю до рідної землі і чаром героїзму і безмірною красою поезії. Це світла пам'ятка старої української культури.

ІСТОРИЧНА ОСНОВА ПОЕМИ.

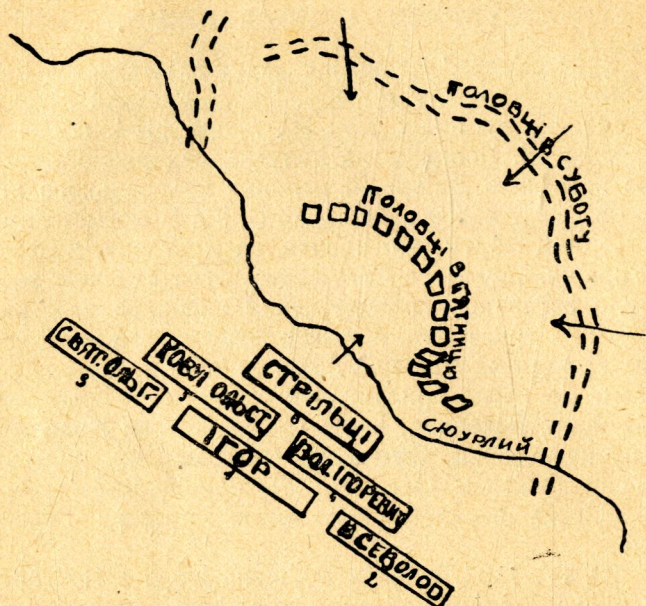
Крім „Слова“ маємо ще другу пам'ятку, що подає опис цього Ігорового походу. Це „Київський літопис“. Тут описана ця подія так: 30. липня 1184. побив був Святослав III. Половців на полудні, над рікою Ореллю, лівою притокою Дніпра, й полонив половецького хана, Кобяка. Був у нього плян: відбити від Половців Тамань над Чорним морем, що колись, за Ярослава, належала до України. Перемога Святослава була великою заохотою до загального походу, який плянував вел. князь зробити на друге літо. Але **Ігор позавидував йому слави** — не заждав на спільний похід і пішов на власну руку — сам. До нього прилучилися найближчі йому князі: Ігорів брат, **Всеволод**, князь курський, син **Володимир**, кн. путивельський, **Святослав Ольгович**, кн. рильський і боярин Ольстин Олексич, що привів Ковчу — наємні війська чернигівського князя Ярослава Всеволодовича.

23. IV. 1185. рушила дружина Ігоря з Новгорода. Над рікою Донцем побачила затьміння сонця. Всі вважали це за лихий знак, але Ігор не злякався. Над рікою Осколом злучився з дружиною брата Всеволода, а коло ріки Салниці, в Половеччині, зустрів перші половецькі стежі. Дехто думав вертатися, але Ігор сказав рішучо: „Та не буде цього, щоб ми без битви верталися, — це був би сором, гірший від смерти!“ То ж рушили далі і дня 3. травня 1185. прийшло до першої битви над рікою Сюурлий, у Половеччині. До бою виступило шість полків.

В п'ятницю відніс Ігор побіду і взяв багатий полон. Тай хвалився Ігор, що в **ворожій землі** побив ворога, а це більша слава, ніж на своїй перемогти. Заночували на місці, в степу. Але в суботу, досвіта, побачили цілі хмари Пооловців. Цілу ніч кипіла битва, а в неділю

рано стали втікати Ковуї. Ранений у руку Ігор перебіг їм на коні дорогу, зняв шолом, щоб його пізнали й завернулись, але... дарма. Вкінці побачив, як завзято бо-

БОЄВИЙ ЛАД УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬК

ровся його брат, Буй тур і що в руках його лишилися уже лиш обломки зброї. Битва скінчилася в полудне тим, що Ігор та інші князі дісталися в полон, а з усього війська вернулося на Україну ледве 15 людей.

Великий князь, Святослав, лагодився до загального походу, але в Чернигові довідався про катастрофу Ігоря. Так усі його пляни попсував Ігор своєю невдачею і князь дуже зажурився.

Настали погані часи. Половці напали на Переяслав і Чернигів і, поруйнувавши города, вернулися в половецький степ. Чернигівський князь Володимир Глібович був тяжко ранений.

З Ігорем у неволі поводитися людяно, бо шанували його за відвагу. Дозволяли йому їздити на лови й держати коло себе священика. Але ж незабаром довідався Ігор, що скоро тільки повернуться у свої вежі оба хани — Гза й Кончак, то прикажуть його вбити. Тоді задумав він утекти з неволі. В утечі допоміг йому половчанин Лавор. Вночі виважив Ігор стіну, перебрив річку Тор і сів на коня. По одинадцятьох днях станув над Донцем, а відтіля рушив у Новгород. З Новгорода прибув у Чернігів, просити в кн. Ярослава помочі, а далі поїхав у Київ, до великого князя Святослава.

РОДОВІД КНЯЗІВ

Ярослав Мудрий (1018-1054)
великий князь київський.

Володимир † 1052	Всеволод † 1093	Святослав II. (1073-1076)	
Ростислав 1065	Вол. Мономах † 1125	Олег † 1115 (Гориславич)	
Володар † 1124	Юрій († 1157)	Всеволод † 1146	Святослав † 1166
Володимирко † 1153	Гліб († 1171)	Ярослав † 1200	Святослав III. (1176-1194)
Ярослав Осьмомисл	Володимир	кн. Чернигова	вел. кн. київський,
князь галицький	кн. Переяслава	братанок Ігоря, що	завзято воював
† 1187	† 1187		
Свфрозина		Олег † 1180	Буй Тур Всеволод
жінка кн. Ігоря		кн. трубчевський і курський	† 1196
		герой поеми.	кн. новгород.-сіверський
			Володимир
			кн. Путивля

СЛОВО ПРО ІГОРІВ ПОХІД, ІГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА, ОЛЬГОВОГО ВНУКА.

І. ЗАСПІВ¹⁾).

Чи не добре було б нам, браття²⁾,
почати ладом давнім сумну повість про Ігорів
[похід —

Ігоря Святославича?

А треба ту пісню зачати за складом цього часу³⁾,
а не по замислах Бояна.

Бо віщий Боян⁴⁾, як бажав кому творити пісню,
то скавав білкою по деревах,
вовком сіроманцем по землі ганявся,
збивався під хмари орлом сизокрилим.

Та як споминав він свари давньої години,
то пускав соколів десять враз на стадо лебедине:
котрий сокіл скорше злетів і лебеді доторкнувся,
зараз лебідь та співала

в честь старого Ярослава⁵⁾,

то хороброго Мстислава⁶⁾,

що зарізав Редедю перед касожськими пол-
[ками, —

то співала Романові Красному⁷⁾, Святославичу.

Ой бо ж то, браття, Боян не десять соколів на
[лебедине стадо пускав,

але свої віщі пальці на живі струни він клав
тай вони самі вже князям славу рокотали...

А зачнемо, браття, ту повість

від Володимира Старого⁸⁾

аж по нині, до Ігоря⁹⁾,

що задумав буйне діло,

в серці запалав завзяттям,

у душі запрагнув боїв

тай повів полки хоробрі

на землю половецьку —
за Землю Українську.

II. ДО ПОХОДУ!

Гей, Бояне славний, віків соловію! —
Як ти вмів співати — я так не зумію.
Бо ти аж під хмари підлітав думками,
Бо ти соловієм гомонів лісами,
Звиваючи давню і нову славу
Та йдучи на гори, за сонцем¹⁰) — полями...
Чи не так зачати б пісню величаву
Про Ігора того Ольгового внука:
„Не буря несе соколів крізь поля широкі —
„То до Дону галки летять над води глибокі!“
Або ж хай так гордо твоя пісня гряде,
Велесів унуче¹¹), славний наш Бояне:
„За Сулою ржуть там коні —
„А в Києві слава дзвонить!“...

*
**

Труби трублять в Новгороді,
стоять стязі у Путивлі,
Ігор жде милого брата, Всеволода.
І сказав до нього Всеволод —
Тур буйний¹²):
„Ти брат єдиний мій, Ігорю,
Ти світ мій ясний!
Оба ж ми Святославичі.
Сідлай, брате, свої швидкі коні,
бо мої вже готові,
давно осідлані в Курську.
А мої Куряни — лицарі бувалі:
під трубами повиті,
під шоломами випещені,
кінцем списа годовані;
дороги їм відомі,

яруги знайомі,
луки в них натягнені,
тули отворені
тай шаблі в них гострі.
Самі ж вони скачуть,
мов ті сірі вовки в полі,
та шукають собі чести,
а князеві слави¹³).

III. ТЬМАРИТЬСЯ СОНЦЕ!

Тоді глянув Ігор на сонце в блакиті
І побачив військо тьмою все прикрити¹⁴)...
Тай промовив Ігор: „Браття і дружино,
Краще б нам до смерті битись, до загину;
Мали б ми попасти у страшну неволю —
Хай нас порубає орда в чистім полі!...
Гей, а сядьмо-ж, браття, всі на скорі коні,
Та здобудем славу на синьому Доні!“

І князеві в серце охота запала,
Спинитись на кручах глибокого Дону.
Він прагне побіди й небесного грому
І вражої крові на гострих кинджалах:
— „Ой хочу я списа в степу поламати,
Ой хочу в Каялі¹⁵) коня напувати;
Хочу у чужині голову покласти
З Русичами разом, там — на полі чести,
Або ж на побіді, в рокотанні грому,
Гордо воду пити шоломом із Дону!“

ІV. ПОХІД.

Ступив тоді Ігор, князь, у стремя злоте
Тай по чистім полі рушив без турботи,
Але сонце тьмою путь йому покрило...
Ніч грізна, стогнучи, птахів побудила.
Свиснув звір степами, Див¹⁶⁾ гука, тривожить,
Понад деревами у краї ворожі
Шле вісті: Поморю, Волзі та Посуллю,
В Корсунь тай у Сурож, в лютому безсиллю¹⁷⁾...
І тобі на стрічу, бовване поганій,
Шле вісті далеко, до Тьмуторокані¹⁸⁾

А Половці в купах побігли полями
Ген, на Дон великий дикими шляхами:
Опівночі вози їхні закрипіли,
Мов збиті лебеді, гамір розпустили.
Але Ігор з військом бистро йде до Дону
І страху не знає і не знає втоми.
Птахи по дібровах вже біди шукають,
Вовки по яругах тривогу здійсмають.
Орли звірів кличуть вже на бойовище,
Клекотом збирають на смертельне грище...
І сонце криваві вогні на степ ронить
І брешуть лисиці на щити червоні¹⁹⁾.
Зашуміла тирса грізно під ногою —
Земле Українська — ти вже за горою!...²⁰⁾
Довга темрява ночі.
Зоря надосвіт загорілась.

Імла поля покрила.
Заснув спів солов'їн; гамір галок пробудився.
Русичі широкі поля перегородили черленими ши-
[тами,
шукаючи собі чести,
а князеві слави.²¹⁾

V. ПЕРШИЙ БІЙ.

В п'ятницю рано²²⁾ потоптали погані полки половецькі й розсипались, мов стріли, по полі тай золота набрали, тай шовків і дорогих оксамитів. Всякою дорогою одіжжю, опанчами й кожухами стали мости мостити по болотах і трясовині та ще й усякими мережками половецькими.

Черлений стяг, біла хоругов, бунчук черлений тай сребряне ратище — це хороброму дар Святославичу.

Дрімає в полі Ольгове хоробре гніздо²³⁾; далеко воно залетіло! Бо ж не родилося воно на обиду ні сокові, ні кречетові, ні тобі, чорний вороне, Половчине поганий!

Гза²⁴⁾ біжить сірим вовком, а Кончак²⁵⁾ женеться за його слідами до Дону великого.

VI. НЕДОБРІ ПОЗНАКИ.

Другого дня, дуже рано,
криваві зорі²⁶) світанок віщують.
Чорні тучі від моря йдуть,
хотять прикрити чотири сонця²⁷),
а в них блискавки сині мигочуть.
Ой, бути громові великому,
йти дощеві стрілами
з Дону великого;
тут коп'ям поламатися,
тут зустрітися шаблям об шоломи половецькі,
на ріці, на Каялі, у Дону великого!
Земле Українська, ти вже за горами!
Це ж бо вітри, Стрибожі внуки²⁸),
віють від моря стрілами.
Земля дуднить,
пливуть ріки каламутні,
кур'ява на поля злягає,
стязі лопочуть.
Половці йдуть від Дону й від моря
тай з усіх боків українські полки обступили.

VII. ПОЧИНАЄТЬСЯ ДРУГИЙ БІЙ.

Діти бісові²⁹⁾ криком поля перегородили³⁰⁾,
а хоробрі Русичі перегородили їх черленими щитами.
Яр Туре Всеволоде,
ти стоїш напереді,
сиплеш на поганців стрілами,
гремиш об шоломи мечами харалужними!
Куди тільки кинувся Тур,
поблискуючи своїм золотим шоломом,
там лежать покотом прокляті голови половецькі;
гатованими шаблями порубав ти, Яр-Туре Всево-
шоломи аварські³¹⁾. [лоде,
Гей, забув він вже про рани, брата,
про всі почесті, про життя і город Чернигів,
про злотий батьківський престіл забув він,
про пестоші своєї любої дружини,
красної Глібівни³²⁾).

VIII. ЗГАДКА ПРО ВІЙНИ ОЛЕГА.

Щоб підкреслити жорстокість битви на Каялі, Автор порівнує її з битвами в війнах Олега Гориславича, що кував крामолу й сіяв стріли по землі:

Тоді по Українській Землі зрідка погейкували орачі,
пропадали гаразди Дажбожого внука
тай не один людський вік укоротився
в княжих королюмах!

Тоді по українській землі зрідка погейкували орачі,
а часто крякали ворони, жируючи на трупах
і гаморили галки, збираючись летіти на поживу.

7195 БІБЛОТЕКА
Льв. Дер. Медіцини

29.127
Львівська бібліотека
АН УРСР

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 6102

ІХ. БИТВА В НЕДІЛЮ — НЕВДАЧІ ІГОРЯ — ПОГРОМ.

Таке то діялося в тих війнах і боях кривавих, але ж такої страшної різни, як тут, на Каялі, ніхто ще не чув, не бачив:

Гей, від ранку до вечора, з вечора до ранку
Летять стріли гартовані, летять безустанку.
Гремлять шаблі об шоломи у танку вогневім,
Тріщать в полі незнаному копії сталеві.
Бють шаблями об шоломи сили молодецькі
В чужім полі, на роздолі — в землі половецькій.

Чорна земля поборена,

Копитами поорана,

Кістями була посіяна,

А кровію поливана —

Зійшла в українській землі туга³⁴⁾...

Що шумить-дзвенить³⁵⁾ в туманах

Ще до зір далеко, рано?

Ігор кличе-накликає,

Ігор військо завертає,

Бо настала зла пригода —

Жалко брата Всеволода!³⁶⁾...

Бились день один і другий,

А на третій стязі впали

І брати розстались в тузі

Тут, над берегом Каяли.

Вже вина не стало й крові,

Русичі свій пир скінчили,³⁷⁾

Сватів своїх напоїли

І за рідний край в любові

Буйні голови зложили...

Ничить трава жалощами,

А дерево з туги до землі схилилось³⁸⁾...

Х. СУМ І ТУГА ПО ПОГРОМІ ІГОРЕВОГО ВІЙСЬКА.

Уже ж бо, браття, настала тяжкая година:³⁹⁾
вже пустиня⁴⁰⁾ нашу силу накрила.
Обида встала в війську Дажбожого внука,
ступила дівою⁴¹⁾ на нашу Землю преславну,
сплеснула лебединими крильми на синьому морі,
аж понад Доном,
тай, плещучи, сполохом прогнала гаразди колишні...
**Вже не встають спільно князі наші
на прю з поганцями.**
Бо сказав брат до брата:
„Це моє — і те моє також!“
І стали за дрібним про велике забувати
тай самі собі оттак загибіль накликали.
А вороги з усіх сторін набігали
тай несли свою перемогу над Україною.

Ой, далеко загнався сокіл за птахами в погоні —
аж до моря!

А лицарського того Ігорового війська
вже не воскресити⁴²⁾!
Кликнув за ним Кончак,
а Гза⁴³⁾ погнався по Українській Землі,
сіючи вогні з полум'яного рога.
Жінки українські заплакали ревно в голосінні:
„Ой уже ж нам наших ладів любих
ні гадкою згадати,
ні думкою здумати,
ні очима оглядати,
а золотом і сріблом тим не нам уже побрязкувати.“

Застогнав бо, браття, Київ від туги,
а Чернигів від ударів вражих;
попилися жалі по Українській Землі;
важкий сум ізляг,
на всю Землю Українську.
А князі самі на себе
крамолу кували,
а вороги самі з побідами
на Українську Землю набігали
тай дань собі брали по білці від двору⁴⁴).

XI. ПОХВАЛА КНЯЗЕВІ СВЯТОСЛАВОВІ.

Своїм пóтайним виступом знищив Ігор діло Святослава III., що присмирив був половецьку дич, схопив у бою її грізного хана Кобяка⁴⁵⁾ й покарав його смертю в Києві. За те славили його не лише свої, але також і чужинці: Німці, Венеціяни, Греки й Морава⁴⁶⁾, а Ігореві дорікали, що втратив на Каялі військо, багатство й волю.

XII. СОН КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА.

А Святославові приснився тривожний сон на київських горах: „Цієї ночі, звечора, вкривали ви мене“ — каже — „чорним покривалом на тисовому ліжку; черпали сине вино, змішане з отрутою; порожніми сагайдаками степовиків поганих сипали мені на груди великий жемчуг тай голубили мене. І десь у мойому золотоверхому теремі вже й дошки без сволока були. Всю ніч бісові ворони крикали коло Пліснеська на оболонні тай полетіли ген, над сине море“⁴⁷⁾.

ХІІІ. БОЯРИ ПОЯСНЯЮТЬ СОН.

Бояри пояснили кн. Святославові його сон так: Два соколи, Ігор і його брат Всеволод, задумали побити над Доном Половців і відібрати Тьмуторокань, що колись належала до Київської Держави. Але слава їх погасла, бо замість побіди прийшов погром. Половці навалою-ордою рушили на Україну. І радіють Половці, що пімстилися за Кончакового діда, Шарукана старого, якого погромив був колись Володимир Мономах.

XIV. І ЗРОНИВ СВЯТОСЛАВ „ЗЛАТО СЛОВО“...

Тоді великий Святослав зронив золоте слово, зі сльозами змішане, і сказав: „О, братанки мої, Ігорю і Всеволоде! За скоро взялись ви половецьку землю мечами вбивати й собі слави добувати! Той подвиг ваш без слави, бо **нерозумно ви пролляли кров ворожу. Ваші хоробрі серця у твердій сталі заковані тай булою заражені.** Що ж це ви вчинили мійому срібному волосові, моїй голові сивій! Ах, уже не виджу я мого брата Ярослава, могутнього, з військом безчисленным: із чернигівськими вельможами, з Могутами, Татранами, Шельбирами й Топчаками, з Ревугами й Ольбирами⁴⁸); вони ж бо без щитів, з ножами захальвними, самим криком врага побіджають, подзвонюючи в прадідню славу. **Але ви сказали: „Стрібуймо самі — тоді нам уся слава буде: давня і майбутня!⁴⁹“**“.

Хоч я, браття, старий — та ще заграла б кров молодода в тілі!.. Коли сокіл випіриться, високо літає й побиває птахів та не дасть він гнізда рідного в обиду. Але ж, горе: **від князів я помочі не маю! Минулися добрі часи.** Ось, у Римі⁵⁰) вже ридання чути під шаблями половецькими, а Володимир увесь у ранах. Туга й сум Глібовому синові!“

XV. ЗАКЛИК (АПОСТРОФА) ДО КНЯЗІВ.

Князь Святослав — а властиво Автор „Слова“, розуміючи небезпеку, кличе всіх князів до збройного протинаступу поєднаних українських сил на Половців: Всеволода Юрієвича, князя суздальського, Рюрика Ростиславича, що змагався також за Київ, Давида Ростиславича, смоленського князя — **могутнього галицького князя Ярослава Осьмомисла**, володимирського князя Романа Мстиславича, пересопницького Мстислава Ярославича та його брата Всеволода, князя луцького. Всі князі згаданих земель це спадкоємці Святослава Завойовника, Володимира Великого та Ярослава Мудрого. І тому так гаряче бажає Автор єдності князів, т. зн. соборності земель. Найкращий заклик до галицького князя, Ярослава Осьмомисла:

„Галицький Осьмомисле Ярославе!⁵¹⁾

Високо сидиш на своєму золотокованому престолі.
Ти підпер своїми залізними полками угорські гори.
Ти заступив королеві дорогу,
зачинив Дунаєві ворота,
кидаючи стрільна ген, крізь хмари.
Суди свої держиш аж по край Дунаю.
Тремтять перед тобою всі землі чужії,
ти відчиняєш ворота Києву,
з батьківського золотого престола
стріляєш салтанів за землями.
Стріляй, володарю, Кончака, цього поганого кощія,
за Землю Українську, за рани Ігоря,
буйного Святославича!“

Погром Ігоря викликав погубні наслідки. Захиталися східні й полудневі грони Держави, а тоді скористали з цього інші вороги: Литва, Ятвяги, Деремела й Хинова і вдарили з півночі грізним наступом.

XVI. ЗГАДКА ПРО ПОЛОЦЬКИХ КНЯЗІВ.

Полоцьк і Городно загрожені з півночі тай нема кому їх боронити. Лиш один князь рушив до бою, по лицарськи. То Ізяслав Василькович, внук Всеслава Полоцького. Але він поляг у битві, бо не виступили всі князі разом. Так через незгоду — погром!

Давно воював Всеслав Полоцький⁵²⁾ за київський великокняжий престіл. З Києва опівночі скочив лютим звіром, а з Білгороду⁵³⁾ крізь імлу синю опинився в Новгороді й відчинив його брами і „розбив славу Ярослава“⁵⁴⁾ скочив вовком до Немиги⁵⁵⁾ з Дудуток⁵⁶⁾. (Все те разом: поетичний образ — символ непосидючої, воєвничо-авантурничої вдачі Всеслава).

XVII. ПРО КНЯЗЯ ВСЕСЛАВА ПОЛОЦЬКОГО.

На Немизі стелять снопи головами,
молотять ціпами харалужними, (сталевими)
кладуть життя на тоці,
віють душу від тіла.

Не добром засіялися криваві береги Немиги, —
засіялись вони кістями синів українських.

Всеслав князь людей судив,
князям городи роздавав, —

а сам уночі вовком бігав:
із Київа до півнів добігав до Тьмutorоканя,
перебігав дорогу великому Хорсові.

Йому в Полоцьку подзвонили в дзвони у святій Со-
на утреню рано, [фії

а він уже в Києві того дзвону слухав.

Та хоч віща душа була в бодрім тілі,
то часто від горя страждала.

Йому ж то Боян віщий колись і приспівку зложив:

„Ні хитрому, ні меткому,
ні як птах меткому — суду Божого не минути!“

Ой, стогнати Землі Українській,
давній час і давніх князів ізгадавши!

Того старого Володимира⁵⁷⁾

годі було вдержати на київських горах.

І стязі його стали нині одні Рюрикові,

а другі Давидові —

тай нарізно їм бунчуки віють,
нарізно вони воюють!

ХVІІІ. ТУГА Й ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

То не зазуля кличе вранці на Дунаї —
То Ярославна в самотині плаче-ридає:
„Ой, полечу — каже — зазулею я по Дунаєві,⁵⁸⁾
Та рукав бобровий у Каялі вмочу
І на тілі, на спаленім, своєму князеві
Я криваві рани в струях обполочу“...
Ярославна⁵⁹⁾ плаче⁶⁰⁾ рано в Путивлі на мурах —
Кличе: „Вітре, ти вітрило у синіх просторах!
Нащо, любий господине, так насильно в полі вієш,
Що на легких своїх крильцях ханські стріли носиш-сієш
І на мого лади вої
Їх мечеш у лютім бою?
Мало ж то тобі гуляти попід хмарами угорі,
Мало кораблі носити на безкраїм синім морі?
Так чому ж ти, господине, мені кривду заподіяв
І по тирсі вдаль степами мої радощі розвіяв?“...
У Путивлі, там у городі на мурах, рано,
Ярославна тужить банно:
„Ой ти, Дніпре великий, славутній,⁶¹⁾
Пробив еси гори кам'яні, могутні,
Крізь ті дикі краї половецькі;
Ти ж на собі ніс насади горді Святослава
До Коб'яка в землі чужинецькі —
Прилелій же, пане, мого ладу нині,
Щоб я рано в самотині
Сліз гірких за море до нього не слала!“...
У Путивлі рано
Тужить Ярославна,
Ридає на мурі... кигиче:
„Сонце світле, пресвітле, величне!

Всім ти ясне, всім ти тепле, красне,
Чом мені лиш ласка твоя гасне? —
Нащо, господине, шлеш палке проміння
На мого лади вої,
На безвідді луки гнеш спрагою —
Нащо тули їм заткав тугою⁶²),
Мов розпеченим камінням?“...

ХІХ. ІГОР

УТІКАЄ З НЕВОЛІ.

Північ... Сплеснуло море:
йдуть важкі дощеві хмари.
Князеві Ігорові Бог дорогу значить
із половецької землі — в Землю Українську,
до батьківського золотого престола.

Згасли зорі вечірні...

Ігор спить — Ігор не спить, думає-гадає.

Ігор думкою поля мірить

від великого Дону до Донця малого.

Північ... Десь там кінь...

Овлур свиснув за рікою — дає князеві знак:
та не бути вже Ігорю в неволі!

Чути поклик.

Задудніла земля,
зашуміла трава,
зрушилися вежі половецькі.

А князь Ігор скочив горностаєм крізь очерети,
а по воді білим гоголем полетів.

Допав швидкого коня —

скочив з нього босим вовком

тай кинувся в луки річки Донця.

І соколом летів під хмарами,

бючи гуси й лебеді на сніданок, на обід тай на ве-
[черю.

Коли Ігор соколом летів, тоді Овлур вовком скавав,
струшуючи собою студені роси:

бо загнали вони свої швидкі коні.

Донець каже: „Княже Ігорю!

Немало тобі слави, а Кончакові досади,
а Землі Українській радощів“.

А Ігор собі каже: „Ой, Донче,
немало й тобі хвали,
бо ж ти князя носив на своїх водах,
стелив йому траву зелену на берегах сріберних,
сповивав його теплими імлами в тіні дерев зелених
тай стеріг його гоголем на водах,
чорняддю⁶³) на струях,
на вітрах чайками.
Не так то вже, каже, ріка Стugna⁶⁴),
що, маючи скупії струї,
але, чужі потоки пожерши й струї, розширилася при гирлі
та молодому князеві, Ростиславові, Дніпро замкнула.
І плаче-ридає мати Ростислава на темному березі
по князеві-юнакові, Ростиславові⁶⁵):
„Гей, та посумніли квіти від жалоби,
дерева від туги до землі схилились“...⁶⁶)

XX. ПОГОНЯ ЗА КНЯЗЕМ ІГОРЕМ.

Не сороки скреготали в половецькім краю,
Гза з Кончаком за Ігорем у слід підбігають...
І не крякали ворони, галки чорнобокі,
Глухо повзали лугами в лозині сороки⁶⁷).
Жовни стукотом до Донця на путь направляють⁶⁸),
Дзвінкострунню соловейки світ заповідають⁶⁹).
І каже Гза Кончакові: „Як не доженемо
Ми сокола, то сокільча стрілками убемо!“
Кончак каже: „Коли сокіл до гнізда полетів,
Спутаємо дівчиною сокільча в наметі!“
Говорить Гза Кончакові: „Годі, годі, брате,
Не треба нам за сокільця дівчини давати —
Бо полине з дівчиною в світи чужинецькі,
Та зачнуть нас птахи бити в полі половецькім!...⁷⁰)

XXI. РАДОЩІ ПІСЛЯ ЩАСЛИВОГО ПОВОРТУ І СЛАВА КНЯЗЯМ.

Кадав Боян,
піснетворець старих Ярославових часів:
„Тяжко тобі голові без пліч,
зле тобі тілові без голови!“ —
так Землі Українській без Ігоря.

Світить сонце на небі —
а князь Ігор на Українській Землі!
Дівчата співають на Дунаї⁷¹⁾,
вються голоси через море до Києва.
Ігор їде по Боричеву⁷²⁾
до Святїї Богородиці Пирогощої⁷³⁾.
Країни раді, городи веселі.

Заспівали ми пісню старим князям,
а тепер молодим співати:

„Слава Ігорю Святославичу,
Слава Яр Туру Всеволодові,
Слава Володимирові Ігоревичу!
Здорові були князі і дружино,
що за християн встаєте на орду погану!!

Слава князям і дружині!“⁷⁴⁾

Амінь⁷⁵⁾.

ВИІМКИ ЗІ СТАРОУКРАЇНСЬКОГО ТЕКСТУ¹⁾.

I. ЗАСПІВ.

Не лѣпо ли ны бяшетъ, братіе,
начяти старыми словесы
трудныхъ повѣстій о пълку Игоревѣ,
Игоря Святъславича?
Начяти же ся тѣмъ пѣсни по былинамъ сего времени,
а не по замышленію Бояню.
Боянъ бо вѣщій аще кому хотяше пѣснь творити,
то растѣкашетъ ся мысію по древу,
сѣрымъ вѣлкомъ по земли,
шизымъ орломъ подъ облаки.
Помняшетъ бо, рече, първыхъ временъ усобицѣ.
Тогда пушашетъ десять соколовъ на стадо лебе-
который дотечаше, [дѣй:
та преди пѣснь пояше
старому Ярославу,
храброму Мстиславу,
иже зарѣза Редедю предъ пълки Касожьскими,
красному Романови Святъславичю.
Боянъ же, братіе, не десять соколовъ на стадо лебе-
[дѣй пушаше,
нъ своя вѣщія прѣсты
на живыя струны вѣскладаше;
они же сами княземъ славу рокотаху.
Почнемъ же, братіе, повѣсть сію
отъ стараго Владимира
до нынѣшняго Игоря,
иже истягну умъ крѣпостію своею
и поостри сердца своего мужествомъ,
наплънився ратнаго духа,
наведе своя храбрыя плѣкы
на землю Половѣцкую
за землю Руськую.

¹⁾ Для унагляднення образу нашої мови старої княжої доби ХІІІ. сторіччя подаємо найкращі виїмки із староукраїнського тексту.

VI. НЕДОБРЫ ПОЗНАКИ.

Другаго дни, велми рано,
кровавыя зори свѣтъ повѣдаютъ.
Черныя тучя съ моря идутъ,
хотятъ прикрыти четьри солнца,
а въ нихъ трепещутъ си синіи млѣніи.
Быти грому великому,
ити дождю стрѣлами
съ Дону великого;
ту ся копіемъ приламатъ,
ту ся саблямъ потручати о шеломя Половецкыя,
на рѣцѣ на Каялѣ,
у Дону великого!
О Руская землѣ, уже за шеломянемъ еси!
Се вѣтри Стрибожи внуци вѣютъ съ моря стрѣлами
на храбрыя плѣки Игоревы.
Земля тутнетъ,
рѣкы мутно текутъ,
пороси поля прикрываютъ,
стязи глаголютъ.
Половци идутъ отъ Дона и отъ моря,
и отъ всѣхъ странъ Рускыя плѣкы оступиша.

VII. ПОЧИНАЕТСЯ ДРУГИЙ БИ.

Дѣти бѣсови кликомъ поля прегородиша,
а храбріи Русици преградиша чрълеными щиты.
Яръ туре Всеволодѣ,
стоиши на борони,
прыщещи на вои стрѣлами,
гремлеши о шеломы мечи харалужными!
Камо туръ поскочяше,
своимъ златымъ шеломомъ посвѣчивая,
тамо лежать поганыя головы Половецкыя;
поскепаны саблями калеными шеломы Оварьскыя
отъ тебе, Ярѣ туре Всеволоде.
Кая раны, дорога, братіе,
забывъ чти и живота, и града Чрънигова,
отня злата стола
и своя милыя хоти красныя Глѣбовны
свычая и обычая.

IX. БИТВА В НЕДІЛЮ. НЕВДАЧІ ІГОРЯ. ПОГРОМ.

Съ зараніа до вечера, съ вечера до свѣта
летять стрѣлы каленыя,
grimлють сабли о шеломы,
трещать копія харалужныя
въ полѣ незнаемѣ
среди земли Половецкыи.

Чръна земля подѣ копыты
костью была посѣяна,
а кровію полянна:
тугою взыдоша по Руской земли.

Что ми шумить, что ми звенить
далече рано предѣ зорями?
Игорь плѣкы заворочаетъ:
жаль бо ему мила брата Всеволода.

Бишася день, бишася другый,
третьяго дни къ полуднію
падоша стязи Игоревы.
Ту ся брата разлучиста
на брезѣ быстрой Каялы;
ту кровавого вина не доста;
ту пиръ докончаша храбріи Русичи:
сваты попойша,
а сами полегоша
за землю Рускую.
Ничить трава жалощами,
а древо съ тугою къ земли преклонилося.

**Х. СУМ І ТУГА
ПО ПОГРОМІ ІГОРЕВОГО ВІЙСЬКА.
ПЛАЧ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК.**

Жены Рускыя въсплакашася аркучи:
уже намъ своихъ милыхъ ладъ
ни мыслию смыслити,
ни думою сдумати,
ни очима съглядати,
а злата и сребра ни мало того потрепати.
А вѣстона бо, братіє, Кієвъ тугою
а Черниговъ напастьми;
тоска разліяся по Руской земли;
печаль жирна утече
средѣ земли Рускыи.
А князи сами на себе
крамолу коваху,
а поганіи сами побѣдами
нарищуще на Рускую землю,
емляху дань по бѣлѣ отъ двора.

ХІІ. СОН КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА.

А Святославъ мутенъ сон видѣ въ Кіевѣ на горахъ:
синочъ съ вечера одѣвахуть мя, рече,
чръною паполомою на кровати тисовѣ;
чръпахуть ми синее вино
съ трудомъ смѣшено;
сыпахуть ми тѣщими тулы
поганныхъ тлѣковинъ
великій женчюгъ на лоно
и нѣговахуть мя;
уже дѣски безъ кнѣса
въ моем теремѣ златовръсѣмъ.
Всю ночь съ вечера бусови врани
възгряяху у Плѣсньска на болони
бѣша дебрьски сани¹⁾
и несоша е къ синему морю.

ХV. ЗАКЛИК (АПОСТРОФА) ДО КНЯЗІВ.

Галичкый Осмомыслѣ Ярославе!
высоко сѣдиши на своемъ златокованнѣмъ столѣ,
подперъ горы Угорьскыи своими желѣзными плѣки,
заступивъ королеви путь,
затворивъ Дунаю ворота,
меча бремены чрезъ облакы,
суды рядя до Дуная.
Грозы твоя по землямъ текутъ;
отворяеши Кіеву врата;
стрѣляеши съ отня злата стола
Салтътани за землями.
Стрѣлай, господине, Кончака, поганого кощя,
за землю Рускую, за раны Игоревы,
бугеѣ Святѣславича!

¹⁾ Темне місце в поемі. Гляди: Оцінка „Слова“.

ХVIII. ТУГА И ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

На Дунаи Ярославнынъ гласъ ся слышитъ,
зегзицею незнаема рано кичеть:

„полечю, рече, зегзицею по Дунаеви,
омочю бебрянъ рукавъ въ Каялѣ рѣцѣ,
утру князю кровавыя его раны
на жестоцѣмъ его тѣлѣ“.

Ярославна рано плачеть
въ Путивлѣ на забралѣ а ркучи:

„О, вѣтрѣ вѣтрило!

Чему, господине, насильно вѣеши?

Чему мычeши Хиновскыя стрѣлки
на своею нетрудною крилицю
на моея лади вои?

Мало ли ти бяшетъ горѣ подъ облакы вѣяти,
лелѣючи корабли на синѣ морѣ?

Чему, господине, мое веселіе по ковылію развѣя?“

Ярославна рано плачеть

Путивлю городу на заборолѣ а ркучи:

„О, Днепре, словутицю!

Ты пробилъ еси каемныя горы
сквозѣ землю Половецкую;

ты лелѣялъ еси на себѣ Святослави насады
до плѣку Кобякова:

възлелѣй, Господине, мою ладу къ мнѣ,
а быхъ не слала къ нему слезъ на море рано“.

Ярославна рано плачеть

въ Путивлѣ на забралѣ а ркучи:

„Свѣтлое и тресвѣтлое слънце!

всѣмъ тепло и красно еси.

Чему, господине, простре горячую свою лучю
на ладѣ вои,

въ полѣ безводнѣ

жаждею имъ лучи съпряже,

тугою имъ тули затче?“

ОЦІНКА „СЛОВА ПРО ІГОРІВ ПОХІД“.

1. Найдення „Слова“.

Багато памяток нашої старої доби лежало довго в забутті. Аж під кінець XVIII. сторіччя стали в західній Європі цікавитися минулим народнім життям, звичаями, народньою поезією і стали розкопувати могили, переглядати монастирські сховки, роздивлялись по старих палатах і церквах та міських архівах за давніми рукописами, грамотами, образами, мальовилами і т. д. одним словом — шукали за всім, що свідчило би про минуле життя народу. (Цей рух називається романтизмом). І от, 1795. року у гамбурському часописі (Спектатер ді Норд) появилася вістка московського історика, Миколи Карамзіна, про знайдення старої літературної пам'ятки: „Слово о полку Ігоря“. **А найшов її граф Мусін-Пушкін у Спасо-Ярославському монастирі, в Московщині, між старими книгами, у списку: „Хронограф“.**

2. Рукопис „Слова“.

Граф Мусін-Пушкін не був ученим дослідником, тільки аматором старини й досліджувати науково не вмів. Він переклав „Слово“ на московську мову. Та не знав він давнього правопису, не розумівся на письмі цієї пам'ятки, не розумів духа її мови, ані змісту. Тому не мав відваги друкувати зладжений переклад. Аж історики **Ф. Малиновський і М. Бантиш-Каменський** перевірили той переклад, поправили його на основі тексту рукопису тай видали в Москві, 1800. р. Зокрема ще зроблено відпис і цей відпис із перекладом передав Пушкін цариці Катерині II. Тимчасом, як за Наполеонського походу 1812. року згоріла Москва, загинув знайдений Пушкіном рукопис „Слова“. Тоді вийшов для вчених чималий клопіт.

У цьому часі ще не вміли відчитувати давніх рукописів, (наука, що цим займається, називається „палеографія“) — тай порівняльної граматики словянських мов не було, бо скрізь царювала латина. Додати ще треба, що в рукописах таких старих, як „Слово“, майже не було знаків перепинання, (інтерпункції). Коли б не загинув був рукопис „Слова“, то вже пізніше певно були б його добре відчитали, але він згорів і вчені вже стратили надію на повне видання тексту поеми. Коли ж візьмемо на увагу, що і той спалений рукопис не був оригіналом, а був відписаний із якогось старшого рукопису, то не буде дивно, що при відписуванні поробили переписчики багато помилок і що по нині залишились від цього в поемі т. зв. „**темні місця**“, яких добре не розуміємо і які пояснюють учені на всі лади. Досліди вчених виказали, що запропашений рукопис „Слова“ (відпис), який найшов був М. Пушкін, походив з XVI. ст., коли то півустанове письмо переходило в скоропис.

3. Коли було написане „Слово“?

Спираячись на характер мови й засіб слів у „Слові“, учені кинули думку, що Автор був сучасником подій. Час написання визначає найкраще сам твір. У „Слові“ (в „Заклику до князів“) говориться про галицького князя **Ярослава Осьмомисла**, як про живого (він помер в осені 1187. р.), значить: до того часу вже була поема готова. У „Слові“ згадується про **переяславського князя, Володимира Глібовича**, як про живого — а він помер також 1187. року. Літопис каже: „За ним тяжко стогнала Україна“ і при даті смерти цього князя находимо перший раз у княжій добі слово „**Україна**“ — замість „Русь“¹⁾). Ця дата каже нам також, що до того часу поема мусіла бути готова. На початку поеми згадує Автор про **Ігоря**, як про нинішнього, а з того ясно, що **поет був Ігореві сучасний** і що писав свою поему між 1185. р. (по битві на Каялі), а 1187. р. А може не писав її зараз безпосередньо по битві, але в 1186. р. по втечі Ігоря, як той перебував у Новгороді й Переяславі — а може й чи-

¹⁾ Тому в цьому переспіві поеми заступили ми давню назву „Русь“, „руський“ теперішньою: „Україна“, „український“.

тав її у прияві князів, як Ігор гостював у вел. кн. Свято-слава в Києві?... 1187. року вернувся з полону Ігорів син, **Володимир** із жінкою (донькою Кончака) тай із дитиною, а в „Славі князям“ співає Автор і йому „славу“. Все те разом дає нам право думати, що 1186. рік і початок 1187. року принесли вдарі Україні цей лицарський епос княжої доби, світлу пам'ятку українського державного життя.

4. Автентичність „Слова“.

Як уже відомо, знайдений Пушкіном рукопис був тільки відписом із якогось старшого рукопису. Дехто сумнівався, чи був узагалі автентичний рукопис тай чи часом „Слово“ не було якоюсь підробкою (фальсифікатом). Але і це скоро заперечили, бо найшли впливи (відгомін) „Слова“ в різних найраніших пам'ятках. Бачимо слова, взяті з поеми, або й цілі звороти, в таких пам'ятках: а) в Київському літописі з XII. сторіччя, б) В дописці ігумена Псковсько-Пантелеймонівського монастиря, Зосима, в толкованому „Апостолі“ з 1307. р., в) в „Сказанні про Мамаєве боєвище“, з кінця XIV. ст., та в „Задонщині“, окремії редакції цієї московської пам'ятки. Впливи „Слова“ позначились і на пізніших пам'ятках, як: а) „Опис битви під Оршею“, б) „Слово про погибіль руської землі“ і в) „Слово про Лазарева воскресення“. А це доказ, що „Слово“ є твором автентичним.

5. Автор „Слова“ й ідея його твору.

Оригінальний т. є перший рукопис „Слова“ затравився, мабуть, у часі татарського лихоліття й до нас не дійшов. Можна думати, що на ньому був Автор підписаний, але, на жаль, лишився для нас невідомим. Але з твору встає перед нами уся геніяльна велич духа цієї індивідуальності. Автор засвоїв собі знання класичної літератури, це бачимо з „Заспіву“. Назагал прийшли до такої думки, що він був сучасником оспіваних подій та що, безперечно, був українцем. З характеру поеми виходить, що він був світським чоловіком. На це вказує мітологія „Слова“, вояцько-дружинний дух поеми і нема тут моралізаторсько-проповідного тону, який бачимо в Іляріоновому „Слові“ та в „Поученні“ Мономаха. Але

Автор був **християнином**, що видно із вислову у „Слові“: „...суда Божого...“ „Ігореві Бог путь показує...“ „Ігор по Боричеві їде до святої Богородиці Пирогощої“. По словах: „Браття, дружино!“ — та по підчеркненні в поемі **завзяття й хоробрости Ігоря і Всеволода**, по симпатичній характеристиці „кметів“—Курян та по великій пошані для київського вел. князя Святослава — бачимо, що **Автор є чільним дружинником-лицарем**. Що не дає нам широких епічних описів походу й битви, можна гадати, що не брав участі в поході Ігоря, але в боях з Половцями був, як дружинник Святослава III. Чому ж вразила його так сильно поразка Ігоря? Може були йому відомі, як дуже близькому до кн. двора, Святославові пляни про генеральний похід на Дон, який гадав Святослав у найближчому часі підняти при спільній акції всіх князів, але під його проводом і наказами, як вел. князя?... І може боліли його розладдя й сварки князів, а зокрема цей нещасний **похід Ігоря на Половців**, без відома князя Святослава, яким Ігор розбив його великі пляни... Бо ж Автор **хвалить Ігореве завзяття**, але й **сильно ганить його сва-волю** устами Святослава, в „Золотім слові“!

В особі Автора бачимо лицаря, здисциплінованого громадянина й патріота.

Дві цілі Автора бачимо в його поемі: а) прославлення героїзму й лицарського завзяття, б) довести до згоди й єдності князів під проводом великого князя — для боротьби з диким степом за границі держави тай для оборони християнської культури. Автор бажав би, щоб князі не сварилися над дрібними речами та не забували про державні справи. Тому називає він давні часи Ярослава віками Трояна — славними віками і протиставить їх гіркій недолі часів Олега Гориславича і Всеслава Полоцького, що через них стала загинати „жизнь“ Дажбожих унуків і в сварнях слабла держава. Авторіві жаль, що змарнувалося Ігореве військо і його вже не воскресити. Як державник і патріот, ставить до князів „Заклик“: спільно встати за українську соборну землю!

6. Будова твору.

I. Заспів. Похід на Половців: (пісні II—VII),

II. Наслідки Ігоревої поразки і заклик Святослава III. до князів: (VIII—XV),

III. Плач Ярославни і поворот Ігоря.

Закінчення: Радощі і „Слава“ князям.

Від початку до кінця сильно підкреслений героїзм, навіть у найтяжчих хвилях, які переживають лицарі. Сцени різні й жорстокі масакри, як у „Пісні про Ролянда“, чи в „Хороброму Вальтері“ Автор оминає. Зате бере тут живу участь природа. Імпозантно виходять дві характеристики: Буй-Турових „кметів“—дружинників та князя Ярослава Осьмомисла. Вставлення „Плачу Ярославни“ переносить нашу увагу з політичного й воєнного тла до чисто родинного мотиву сердешної туги й великого плачу вірної жінки за чоловіком, що в бою поніс поразку. Це плаче княгиня за своїм князем і молить усі сили природи, щоб улекшили його тай її долю. До того часу ніхто, мабуть, в європейській літературі не змалював образу жінки так вірно в її почуваннях. Слово: „Аміль“ міг був додати сам Автор, а може й дописав його копіст.

Подрібніша схема будови:

Заспів.

1. Приготовлення. Затьміння сонця. Похід і перший бій у п'ятницю.

2. Суботній бій. (Згадка про Олега Гориславича). Погром у неділю.

3. Сум і туга по поразці Ігорового війська. Похвала кн. Святославові.

4. Сон кн. Святослава — його пояснення. „Золоте слово“.

5. Поклик до князів: „На Дон!“ (Згадка про Всеслава Полоцького).

6. Плач Ярославни.

7. Втеча Ігоря з неволі й радість на Україні.

„Слава“ князям і дружині.

7. Поезія „Слова“.

Побіч дружинно-клясової жила своїм життям поезія **народня**, яка співала про радощі й горе простолюда

і геніяльний Автор, хоча творив іншим ладом, ладом Боянівської школи, умів народньою поетичною творчістю знаменито покористуватись. Тому бачимо сильний зв'язок „Слова“ з народньою поезією. В поемі бачимо такі стилістичні засоби, взяті з народньої поезії:

Окраси, (епітети) — **сірий** вовк, **сизий** орел, **ясне** сонце і т. д. У прикраси народня поезія багата, бо вона їх бере з природи: **широке** поле, **бистра** вода (Каяла), **зелена** трава, **сира** могила і т. д. У народній пісні:

Сивий голуб, сивий голуб — голубка сивіша,

Милий отець, мила мати — любка ще миліша.

у думках: На ясні зорі, на тихі води — і т. д.

Порівняння: скакав **білкою** по деревах, **сірим** вовком по землі, злітав під хмари **орлом** **сизокрилим**, або з порівняльним злучником: неначе, як, мов... скачуть, мов **ті сірі вовки** в полі... Находимо тут чудові порівняння (**паралелізми**), особливо заперечні:

Не сороки скреготали в половецькім краю —

Гза з Кончаком за Ігорем у слід підбігають...

або: Не буря соколів занесла крізь поля широкі... і т. д.

Дуже часто любить Автор уживати **метафор** т. зв. перенесень:

Чорна земля під копитами

Була кістями посіяна,

а кровю полита...

у нар. пісні: Чорна рілля заорана,

І кулями засіяна,

Білим тілом зволочена

І кровію сполощена... (селянська ріля і поле бою).

Бій на Немизі представлений у перенесенні, як молотьба збіжжя:

На Немизі стелять снопи головами,

молотять ціпами харалужними,

кладуть життя на тоці,

віють душу від тіла...

Князь Всеволод (часом Тур... куди поскачить Тур...) хвалить своїх Курян самими метафорами, що вони: під трубами повиті, під шоломами вигойдані, кінцем списа викормлені. Хоробре гніздо Олега — рід

Олега... Бути громові великому, йти дощеві стрілами! — замість: тут буде великий бій. Віки Трояна — славні часи... Кривавого вина не стало, докінчили пир хоробрі Русичі — лягли в бою головами.

Мітольогія:

Слов'янська мітольогія залишила по собі небагато богів. У „Слові“ находимо: Дажбога, Трояна, Стрибога, Хорса й Велеса, ворожого Дива, Обиду в постаті дів, крім цього згадку про „бісових“ дітей. — Довго спорили вчені: чи Автор ужив усіх тих назв для поетичної прикраси твору, чи він ще в тих богів давніх вірив.

Але ж це ясно, що мітології Автор ужив як поетичного засобу й не можна йому приписувати ані поганства, ані двоєвіря. Назви мітичних богів надали поемі характер сірої давнини. Ворожі божества: Див, унуки Стрибога — вітри і бісові діти — Половці це загалом вороги України. Дажбог, Троян, Велес — прихильні божества. Русичі — Українці це внуки Дажбога, (сонця), Троянова земля — земля київська. Велес — бог скоту й поезії. Все те віє стариною й викликає настрій.

Попри все згадане має Автор сильні власні засоби. Його прикраси на взір народніх є дуже оригінальні: **живії** струни, **хоробре** військо, **золоте** слово, **погані** полки. Чудово виходять у нього паралелізми: Боян не десять соколів (на стадо лебедів) пускав, але свої віщі пальці на живі струни він клав... Світить сонце на небі — а князь Ігор на Українській Землі!... Дуже гарні в нього перенесення (метафори): ...добитися великого Дону, напитися шоломом із Дону — піти на Половців і побідити... Личи у слід Трояна — згадуючи світлі давні часи... Два соколи злетіли з батьківського стола — два сонця померкли — т. є два князі, Ігор і Всеволод. Ярослав Осьмомисл зі своїми залізними полками представлений як дуже могутний князь. Поет оживлює природу: Ніч, стогнучи, будить птахів, лисиці брешуть на червоні (укр.) щити... Земля дуднить, ріки мутно течуть і т. д. Ярославна звертається до сил природи, як до живих істот — (вітер, Дніпро, сонце). Прегарно наслідує шелести і звуки в природі: плеснуло море... гремлять шаблі об шоломи, тріщать копія і т. д. Вся природа бере живу участь у долі

князя Ігоря. Коли він страждає — у природі сум: стелиться трава й додолу гнуться дерева; коли ж він на волі — усюди радість: іржеться весело кінь, радіє Донець, оживає весь степ.

8. Картинність. (Поетичні образи).

Події в поемі зілюстровані поетичними образами, які буйно переходять перед очами читача. Маляреві дає ця поема велике багатство тем для малюнку. Ціле „Слово“ це одна велика галерія картин, що живо захоплюють нашу уяву і неначе переносять нас у ті далекі часи. Ми бачимо затьміння сонця й відважного Ігоря та його бойкого брата, ми бачимо справжніх загартованих у тяжких боях Курян. Нам учувається брязкіт зброї старих варягів, що йдуть у шоломах гострих, у панцирах тяжких із червоними щитами на раменах та з блискучими вістрями списів і ятаганів. Одні йдуть у пішому строю, інші — на конях їдуть. Ми чуємо, як у бою зі степовиками гремять шаблі об шоломи, як тріщать копія харалужні. У всій величі стоять перед нами малюнки степової природи з її буйною травою-тирсою, що з туги до землі хилиться. Ось скінчилася перша битва, гомонить слава перемоги й під погідним небом, далеко від рідної землі, набравши багато добичі, ночує хоробре Ольгове гніздо. Але картини змінюються, як на срібному екрані. Кривавляться зорі на світанку, червоніє заря досвітня, мовкнуть пташині співи, а ворожий лютий Див гукає тривожно над деревами. Щось дуднить у степу, поля вкриваються туманом, гамір галок обудився, ріки скаламутилися. Свищують степові звірі, клекочуть орли, брешуть лисиці в степу тай виють вовки. Встає перед очами стривожена панорама непевного, дикого степу. Сунуть хмари Половців і знову кипить бій. Бачимо тривогу військ, втечу Ковуїв, бачимо, як Ігор чвалом на коні полки завертає, посвічує золотим шоломом Ярій Тур і бачимо трагедію: тисячі українських трупів, полон князів, і сум у природі. Вкінці чуємо галас безчисленної орди, що серед радощів перемоги суне на захід. Чуємо крики ранених у Переяславі й Чернигові... Картини змінюються, як Ігор утікає з неволі. Таємно шепче море, радісно зітхає степ, сміються в росах трави, манять князя розкішні

береги Донця. Вкінці бачимо радість у княжих теремах. Зокрема, як вичарована, стоїть перед нами горда, висока стать великого князя Святослава III. з його добрим батьківським лицем... Чуємо його сон, який розповідає боярам у золотоверхім теремі і вкінці бачимо гостину Ігоря тай причувається нам живо Святославів новий поклик: „На Дон!“ — за Землю Українську, за рани Ігоря, буйного Святославича... Своєю картинністю ця поема не має собі рівної поеми ані в нашій, ані навіть у світовій літературі.

Своїм героїчним тоном, своїм духом і силою слова вона веде нас у давні часи могутнього, державного життя.

9. Чи „Слово“ писане віршем? (Ритміка „Слова“).

Тон і настрої „Слова“ нагадують нам давні голо-сіння, цебто плачі над тілом покійного, бо в княжій старині весільні й похоронні обряди мали своє особливе значіння. Весілля й голосіння у всіх старих формах ще й досі залишилися в народі. У „Слові“ плачі Святослава і плач Ярославни, туга на бойовищі, порівняння князів, що їх перемогли вороги, з сонцем і місяцем, що серед степових туманів погасають — все те нагадує голосінні мотиви, в яких покійник також порівняний із сонцем і місяцем, що зайшли за хмари. Плач Ярославни нагадує кування зазулі, (сирітство). Відкликування до сил природи, щоб привели небіжчика назад до родини, порівняння смерти на полі бою з весільним пиром — все те нагадує нам мотиви в голосіннях. Та не тільки мотиви, але також і віршова будова „Слова“ нагадують нам голосіння і пізніші народні думи.

Голосіння і народні думи мають нерівномірний вірш. Їх не співається, а рецитуються, співаючи, от як священник читає Євангелію в церкві. Думи співали, пригріваючи на бандурі. „Слово“ є твором ритмічним, цебто є писане віршем.

10. „Слово“ і дружинна поезія.

Таких героїчних поем у княжій добі, було, мабуть, більше. Але що дружинна поезія користувалася мітологією й була „двоевірна“, боролася з нею духовенство

й нищило її, тому мало творів дійшло до нас. Але відгомін дружинної героїчної поезії залишився в найстаршому літописі: „Повість временних літ“ — боротьба Мстислава з Редедю, Боротьба з Печенігом і т. д. а також у давніх колядках і билинах. По характері „Слова“ можна догадуватися, що тодішня літературна творчість була багата. Вона була плодом окремих літературних традицій „школи“ віщого Бояна.

11. Вартість „Слова“.

Це неоцінена пам'ятка. Геніяльний поет-дружинник зберіг тут повний образ життя в княжій добі. Змалював степ і боротьбу християнської України з диким Сходом, згадав про зброю, одержу, звичаї, княжий терем, вичислив назви старих українських міст (Київ, Чернігів, Печеняга), а також і рік: (Дніпро, Стугна, Сула), зазначив старі грониці із Тьмутороканню включно і це все говорить ясно про етнічну приналежність та про національну й культурну вартість цієї пам'ятки. В поемі знаходимо прегарну характеристику деяких князів. Зогляду на зміст (ідею) — „Слово“ є твором наскрізь виховним. — під кожним оглядом.

12. Переклади й переспіви.

З українських прозових перекладів замітні: Омеяна Огоновського, М. Грушевського, Петра Коструби. Переспівували: Шашкевич, Максимович, Шевченко, Мирний, Руданський, Федькович, Старицький, Лепкий, Щурат, Гординський. Московські переспіви: Серякова, Паліцина, Язвиського, Минаєва, Козлова, Пушкіна. Польські: Гудебського, Бельовського (вірш і проза), Семенського, Красінського, Грабовського, Лепкого і Тувіма. Сербський переклад: Хаджича, вірш. — Медича; болгарський Жинзифова; словінський переклад Плєтершніка; французький Бляншарда, німецький переклад Міллєра. Властивий почин до поглиблення студій над „Словом“ дав українець, проф. Михайло Максимович.

13. Проблеми: Чому любимо й шануємо старинну пам'ятку? Якою пам'яткою є „Слово про Ігорів похід? Який світ відкрив мені невідомий Автор? Які обличчя стали передо мною, які картини на східних пограниччях України? За що б'ються лицарі в степу й яке лицарство

мені нагадують? Які подібності заходять між „Словом про Ігорів похід“ і „Піснею про Ролянда“? Чи уявляю собі картини й події в цій поемі на екрані? Що подобається мені в „Слові“, крім його поезії? Що промовляє тут до мого серця й душі? Що це традиція й чому вона така важна в житті народу? Чи наводжу тут проблеми авторитету, лицарства, любови вітчизни, вірності, братньої любови, єдності, посвяти й жертви? Який образ давньої жінки-княгині уявляю собі? Чому найдено „Слово“ на півночі, в Московщині і хт його туди заніс? Чому люблю цю поему та чому хочу мати її в своїй бібліотеці?

ЗАВВАГИ.

¹⁾ Як давні епопеї класичної старини, так і ця поема зачинається заспівом. Тут Автор звертається до віщого Бояна, як колись зверталися до Музи.

²⁾ Дружиною.

³⁾ Так, як оповідають сучасні очевидці.

⁴⁾ Боян — геніяльний поет-дружинник часів Ярослава Мудрого, (†1054) і Святослава II (†1079). Автор уважав Бояна більшим мистцем від себе.

⁵⁾ Ярослав Мудрий.

⁶⁾ Мстислав, брат Яр. Мудрого, син Рогніди, тмутороканський князь, воював з Ярославом, а 1026. р. звів перед обома військами двобій із касожським ханом Редедею і вбив його.

⁷⁾ Роман Красний, син Святослава II. Ярославича, вел. князь київський (1073—6) і тмутороканський †1079. р. у битві з Половцями. Воюючи за престіл, разом з Олегом Святославичем, закликав на рідну землю Половців.

⁸⁾ Кн. Володимир Мономах, великий князь київський (1113—1125) воював ціле життя з Половцями.

⁹⁾ Ігор Святославич, князь Новгороду Сіверського, внук Олега Святославича, (Гориславича), 1185. р. вдруге пішов походом на Половців, без порозуміння з Києвом, був погромлений, попав у полон, з якого втік при допомозі Лавора 1186. р. помер 1202. р. як чернігівський князь.

¹⁰⁾ За сонцем — у тексті: линучи слідом Трояна, Троян — світле божество. Від нього залишилися назви: Троян, Трояни, Троянка, Троянів.

¹¹⁾ Велес — бог скоту, тут поезії.

¹²⁾ Всеволод Ігорів брат, попав разом у полон, потім визволився, вмер 1196. р. Літописець називав його хоробрим і добрим. „Тур“ — символ хоробрости. Так теж назвав Літопис галицького князя Романа (†1205).

¹³⁾ Цим нагадують дружинники західне лицарство (Геррендіст). Карло Великий і французькі пери в „Пісні про Роланда“.

¹⁴⁾ Київський Літопис згадує про затьміння сонця 1. травня 1185. р. Тоді всякі знаки в природі, а головню затьміння, вичували зло. Автор згадує про нього в поемі, щоби краще підкреслити відвагу Ігоря, що не злякався його.

15) Каяла нині невідома ріка. Літописець згадує про річку Сююрлий — може це й вона, але Автор „Слова“ називає її Каялою — це ріка каяття й сліз, бо тут погромили Половці Ірогеві війська.

19) Див чуже вороже божество, прихильне Половцям та остерігає їх перед Українцями.

17) Поморе, Волга, Посулья, Корсунь і Сурож — степи заселені кочовими ордами. Ці орди трохи відпер буз Мономах. Сурож, нині Судак, і Корсунь візант. міста на Криму.

18) Тьмуторокань, коло гирла річки Кубані, давня Фанагорія — нині Тамань (Кубань). Від часів Ярослава Мудрого пристанище ізгоїв, як пр. Олег Гориславич. У XII. ст. Тьмуторокань відпала від української держави і князі, між ними й Ігор, мали охоту здобути цю землю знову.

19) Зброя укр. війська, що було типово організоване й озброєне.

20) Битва Ігоря відбувалася вже поза межами України в чужому степу й тому будиться туга за рідною землею в душі дружинників, але тут уже збуджене також прочуття недалекої катастрофи.

21) Епічне повторення.

22) Перший день бою побідний і тому радісний. Ігор хотів далі переслідувати ворогів у ночі, але в Святослава Ольговича були помучені коні, тому заночували в степу, певні своїх успіхів.

23) Ольговичі.

24) Газа — половецький ватажок.

25) Кончак — половецький хан, запеклий ворог України. Літописець зве його треклятим. Це син хана Отрока, що втік був перед Мономахом в Обези. Дід Кончака називався Шарукан, він дуже нищив Україну. З донькою Кончака оженився Ігорів син, Володимир, 1187. р.

26) Нові зловіщі явища в природі це віщуни погрому.

27) Чотири сонця означаються чотирьох князів, цебто: Ігоря Святославича, його сина Володимира, брата Всеволода й Ігорового братанка Святослава Ольговича, рильського князя.

28) Стрибожі внуки — вітри. Стрибог — бог вітрів, ворожа сила, від слова: стрити — нищити.

29) Біс у поганських Славян це ворожий демон, християни прозвали його чортом. Половці — бісові діти, Українці — внуки Дажбога (темна і світла сила).

30) Орда наступала з криком і швиством, організоване військо йшло в боевому строю без крику, з почуттям своєї культурної переваги.

31) Авари (Обри), дуже войовниче плем'я, жили на північних берегах Чорного моря й на Кавказі, в V. і VI. стол. воювали з нашими предками, Антами, пропали в IX. столітті.

32) Ольга Глібівна — сестра переяславського кн. Володимира Глібовича.

33) Олег Гориславич, син Святослава II. Ярославича, Ігорів

дідо, був князем Волині, потім Чернигова. Завзято воював за волость зі Всеволодом Ярославичем і його сином Володимиром Мономахом тай ще зо стриком Ізяславом. Побитий 1078. р. на „Нежатиїй ниві“ втік у Тмуторокань до Половців, яких закликав на рідну землю проти своїх. Тому й прозвали його Готиславичем.

³⁴⁾ Основане на усній народній традиції: порівняння бою з хліборобською працею. Шевченко: „Гамалія“: Жито жалти, в копи клали... Порівняй бій на Немизі!

³⁵⁾ Шум війська.

³⁶⁾ Всеволод боровся (дуже завзято, аж потрощилося оружжя в його руках. (Іпатський літопис).

³⁷⁾ Порівняння бою з пиром, бенкетом, улюблене в давньому письменстві й усній традиції: Шевченко в поемі: „До Остроуяненка“: Де панують, бенкетують...

³⁸⁾ Символ суму в природі, що достроюється до трагедії Ігоря.

³⁹⁾ Час.

⁴⁰⁾ Половці-кочовики, що прийшли з пустині, з дикого степу.

⁴¹⁾ Обида — неправда — журба.

⁴²⁾ Голосіння.

⁴³⁾ Темне місце досі не вяснене. Давніші вчені писали тут „Кари́на і Желя“ або „Карна і Жля“. Це мали бути ймення половецьких ханів. Барсов каже, що це ймення голосіньниць і плакальниць, Максимович і Огоновський кладуть тут відомих ханів половецьких, що їх згадує Літопис — це „Гза й Кончак“. І це мабуть таки найбільш оправдане. Огоновський оперся на літописний замітці, яка каже, що оба ті хани напали на Україну.

⁴⁴⁾ Білка — дрібна монета.

⁴⁵⁾ 30. VIII. 1184. року.

⁴⁶⁾ Київ був тоді великим узлом на сході християнської Європи. Вже за Ярослава посвоячуються українські князі з королівськими родами на заході й півночі (Анна Русинка. Святополк Мстиславич привів жінку з Моравії 1143. р.). Боротьба України із степом запевняла чужоземцям — купцям свободу рухів. Київський княжий двір цінив ті звязки. Чужинців у Києві бувало багато. Сила укр. держави була, очевидно, в їхнім інтересі і розгром Ігоря був їм наенаруку. Вже особа Данила Паломника вказує, як чужинці числилися з укр. державою.

⁴⁷⁾ Тут пропущене дуже темне місце в нашій пісні, його поясняють дуже довільно. Це т. зв. дебра „Кисань“. Пліснесько, „Плі́снескъ“ — місто в галицькій князівстві. Пліснеське оболоння ще й досі, як каже др. Щурат, „є жировищем тисячів ворон, що гніздяться в сусідніх горах, Вороняках“. Оболоння між Підгірцями й Висічком.

⁴⁸⁾ Чернигівський князь Ярослав Всеволодович (†1200) дав був частину війська для Ігоря під проводом боярина Ольстина

Олексича. Могути, Татрани і т. д. начальники Ярославових військ.

⁴⁹⁾ Натяк на себелюбство й зазисть Ігоря.

⁵⁰⁾ Римів місто в Переяславщині. — Сон, його пояснення й золоте слово Святослава це дуже сильні місця в поемі й повні глибокого ліризму, вони являються тут зокрема важним композиційним елементом. „Сон князя“ підсилює настрої і вводить читача в дальше напруження. В давній літературі сон мав значіння пророцтва, пр. сон Фараона про товсті й худі корови, сон Крimgільди про любого сокола, заклъованого двома вірлами (Нібелюнг) і сон Карла в „Пісні про Роланда“ — всі вони справдилися. З віщих снів уже в старині взялися сонники. Віру в сні стрічаємо і в народній поезії. „Мутні“ сні пояснювали собі як грядуще нещастя. „Мутний“ сон кн. Святослава: чорна паполома, тисове ліжко = смерть і похорони. Синє, а не зелене вино — затроєне, перли — сльози, пестощі й цілування в сні — ненависть; стеля без оволока — смерть у родині, ворони й крякання — недуга, журба, смерть.

⁵¹⁾ Ярослав Володимиркович Осьмомисл, князь галицький, панував у Галичині від 1153. до 1187. року. Літописець називає його мудрим, краснорічивим і побожним. Дуже був милостивий для бідних. Поет назвав його „Осьмомислом“. Мав він добре організоване наймане військо „залізні полки“. Він привів галицьку державу до великої сили, яку опісля захитало татарське лихоліття.

⁵²⁾ Всеслав, князь полоцький, (1040—1101) син Брячислава Ізяславича, з лінії Ярослава Мудрого. З його особою зв'язано багато легенд про його дивне народження, життя й чародіяння, які помішалися з легендами про Олега Віщого. Всеслава породила мати від чарів і він був страшенно лютий і немилостивий на пролив крові. Провадив завзяті війни з трьома Ярославичами: з київським кн. Ізяславом, із чернігівським Святославом і переяславським кн. Всеволодом. 1065. р. забрав від Ізяслава Псков, а потім Новгород, але Ізяславові прийшли на поміч брати і в кривавій битві на річці Немизі 1067. р. його побили й забрали в полон. Кияни прогнали були Ізяслава і Всеслав княжив коротко в Києві, але його скоро прогнав Ізяслав при допомозі шваг्रा Болеслава Смілого 1069. р. Тоді він утік до Полоцька й воював ще з Всеволодом Ярославичем та його сином Володимиром Мономахом. Всеслава Полоцького та Олега Гориславича ставить Автор перед очі читача, як коромольників і спричинників горя й заволоду в державі.

⁵³⁾ Білгород — містечко в Київщині.

⁵⁴⁾ Новгород — перша волость Ярослава Мудрого.

⁵⁵⁾ Немига, мабуть, нинішня річка Немиза, притока Свислочи.

⁵⁶⁾ Дудутки містечко коло Києва.

⁵⁷⁾ З Мономахового „Поучення дітям“ бачимо докладний

образ цього князя-лицаря XIII. ст., що був взором доброгo володаря. Як лицар перевів ціле своє довге життя на службі держави та в хрестоносній боротьбі з диким степом.

⁶⁸⁾ Дунай у слов'янській поезії взагалі ріка.

⁶⁹⁾ Ярославна — донька галицького князя Ярослава Осмомисла — Евфрозина, друга жінка Ігоря. Її порівнює Автор із завулею. Зауля з символу сирітства у всій народній поезії Слов'ян.

⁶⁹⁾ Плач Ярослави має характер народних голосів померлих. Гляди: Опільського: „Діду на вас!“ — опис похоронів Всеслава. На Гуцульщині ще й нині є голосільники. Найбільшим їх старанням „файно голосити“. Гл. Ф. Колесса: „Мельодії українських народних дум“ (Матеріяли до укр. етнології, XIII). Гл. Коцюбинського: „Тіні забутих предків“, як плаче-голосить Палатна над тілом свого чоловіка. Гуцульські голосіння це відгомін тих давніх часів.

⁶¹⁾ Славутиця — стара поетична назва Дніпра.

⁶²⁾ З поетичних прийомів Автора взагалі: з метафор, епітет і порівнянь, символіки — бачимо, що вони й по нині свіжі й модерні. Очитаний Автор черпав багато з візантійських вірців. У поезії є сталі, вічні вартості, які майже не змінюються, та це залежить від таланту поета, як він ними орудує.

⁶³⁾ Чорнядь — чорна качка, чубата, яка літає дуже високо.

⁶⁴⁾ Стугна правобічний доплив Дніпра, вливається коло Трипілля.

⁶⁵⁾ Князь Ростислав, син Всеволода I. внук Ярослава Мудрого, брат Володимира Мономаха, втопився в ріці Стугні, маючи 23 літ, дня 26. травня 1093. у відвороті перед Половцями.

⁶⁶⁾ Голосільний рефрен, що повторюється в „Слові“.

⁶⁷⁾ Не сороки округотали... не буря соколів занесла — заперечний паралелізм, що його стрічаємо в народній поезії.

⁶⁸⁾ Найлекша орієнтація Ігоря ріка, де вже за другим берегом безпечніше.

⁶⁹⁾ Слів соловейків — радість. Тут узагалі мовкне вже ворожа природа, а оживає все, що Ігореві прихильне й бере живу участь у його кращій долі після втечі: отже — Донець, його води, береги, трави, роси, соловейки, досвітня імла і т. д. Все тішиться поворотом князя.

⁷⁰⁾ Хоча Гза й Кончак радилися довго — то не так сталося. Соколич, цебто Володимир Ігоревич, дав таки себе „спутати“ й одружився з донькою Кончака, хоч це був тяжкий ворот України. Володимир вернувся в рідний край 1187. р. і там відбулося його друге весілля вже по християнському звичаю.

⁷¹⁾ На Дунаї — взагалі над водою, може над Доном, звідки їде дружина Володимира Ігоревича. Давні прища й співи відбувалися найчастіше над водою.

⁷²⁾ Боричів збіч Подолу в Києві, в напрямі давнього городу.

⁷³⁾ Церкву Богородиці Пирогощої вибудував кн. Мстислав I. Великий, син Вол. Мономаха.

⁷⁴⁾ Слава князям це кінцевий акорд нашої лицарської поеми. Гремить він силою тодішнього духа лицарського, коли невідомий геніяльний співець нашої княжої доби глядів власними очима на гордее військо — дружину й князів і жив у світлих часах змагань нашого лицарства й високої української культури на сході Європи.

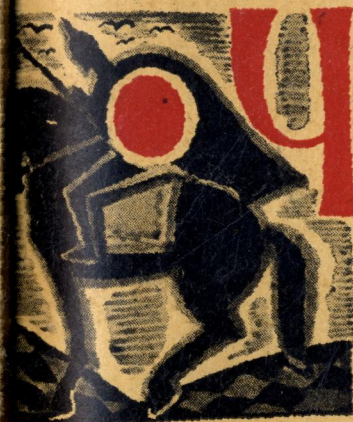
⁷⁵⁾ Слово: „Аміль“ і згадка про Бога й Матір Божу вказують на те, що Автор був християнином, але з характеру цілого твору бачимо, що це був світський чоловік — не духовник. „Славою“ на честь героїв кінчилися також козацькі думи, пр. в Утечі трьох братів з Азова: А слава не вмире, не поляже —
Од нині і до віка!

1 руб 68 коп (1986г)

6102 у

29.12.7

ЧЕРВЕНИМИ ШИ
ТАМИ ПОЛА ПЕР
РЕГОРОДИЛИ...

СЛОВО
ПРО ПОХІД І ГОРА

ПЕРЕСПІВАВ М. М. МЕЛНИК.

